

Atti del Simposio internazionale sulla antica età del Bronzo in Europa, vol. 10, din seria „Preistoria Alpina” a Muzeului tridentin de științe naturale, publicat în colaborare cu Museo Civico di Storia Naturale de la Verona, Verona—Lazise—Trento, 1975, 295 p. și numeroase figuri din text.

În acest cuprinzător volum sînt publicate comunicările prezentate la simpozionul internațional ținut la Verona-Lazise între 1—16 mai 1972, ale cărui lucrări s-au încheiat cu vizitarea muzeului din Trento. Cele 25 de comunicări (dintre care cîteva trimise ulterior ținerii simpozionului) au fost întocmite de cercetători din numeroase țări europene (Anglia, Austria, Cehoslovacia, Elveția, Franța, Italia, Iugoslavia, Olanda, Polonia, România și Ungaria), majoritatea lor referindu-se la Italia sau la legăturile ei cu alte regiuni. Tipărirea comunicărilor s-a făcut în limbile în care au fost prezentate (italiană, franceză, germană), avînd însă și ele un rezumat în două sau trei limbi (italiană, franceză sau germană), cele mai multe fiind bogat și îngrijit ilustrate.

Deși simpozionul a fost consacrat în principal *Epocii vechi a bronzului în Europa*, zecă dintre cele douăzeci și cinci de comunicări prezentate se referă la perioade imediat anterioare, adică la eneolitic și la epoca bronzului. Dintre cei patru cercetători români invitați la simpozion — Hortensia și Vladimir Dumitrescu, Mircea Petrescu-Dîmbovița și Marin Dinu — ultimii trei au prezentat comunicări legate de problemele epocii eneolitice, ale perioadei de tranziție și ale primei epoci a bronzului.

Fiind vorba în general de cercetători bine cunoscuți și de probleme deosebit de importante, se poate spune că toate comunicările prezintă un interes deosebit, dar evident nu toate sînt în legătură cu probleme care interesează direct sau indirect România și regiunile învecinate și deci nu ne vom opri aici asupra tuturor. Așa de pildă comunicarea lui M. Desittere *I Paesi Bassi dalla fine del Neolitico alla media età del Bronzo* — în care se evidențiază legăturile constante, începînd din Bronz A1, între Țările de Jos și insulele britanice — sau aceea a lui E. Anati *Le figurazioni di pugnati della Valcamonica* — care discută și ilustrează amply cunoscutele reprezentări figurale de pe stîncile de la Valcamonica, cărora autorul le-a consacrat și mai înainte o serie întregă de studii și articole — sînt indiscutabil deosebit de instruc-

tive, depășind interesul pur local, dar cu toate acestea nu credem necesar să le amintim mai pe larg aici.

Vom menționa în schimb pe scurt concluziile tuturor comunicărilor care pot interesa și pe cercetătorii români.

În comunicarea sa *Zu einigen Typen von Bronzenadeln der frühen Bronzezeit in der Slowakei*, Maria Novotna de la Institutul de arheologie al Universității din Bratislava se referă în special la acele de tip Unctice — a căror pătrundere în Slovacia o consideră pe drept cuvînt firească —, apoi la acelea de tip cipriot, cele mai numeroase, și în sfîrșit la acelea cu disc, decorate sau nu, cele decorate „au repoussé” fiind caracteristice pentru regiunea carpatică, iar datarea lor putînd fi stabilită pe baza descoperirilor din Ungaria (Batta și Esztergom). Pe calea Dunării folosirea acelor cu disc decorat „au repoussé” se răspîndește pînă în teritoriile germane meridionale și Italia de nord.

Deosebit de cuprinzătoare ni se pare a fi comunicarea soților Anna Dzieduszycka Machnik și Jan Machnik de la Cracovia, intitulată *Frühbronzezeitlicher Siedlungs-Komplex in Iwanowice (Klempolen) und seine Verhinderungen mit dem Karpatenbecken*, în care sînt descrise rezultatele amplelor săpături întreprinse în așezarea și necropola de inhumație de la Iwanowice, aparținînd culturii Mierzanowice din faza finală a ceramicii în șnur din Carpați. Pe baza examenelor C 14, faza I-a a acestei culturi este datată între 1850—1750 i.e.n., iar faza II-a între 1750—1600 i.e.n.

Datele absolute obținute sînt deosebit de importante și pentru începuturile epocii bronzului atît din România cît și din Ungaria. Autorii indică numeroase analogii ale ceramicii și obiectelor de os descoperite, cu materiale din prima fază a culturii Hatvan din Ungaria — respectiv grupul Nyirseg —, relațiile cu zona Tisei fiind dovedite în plus și prin numeroasele piese de obsidiană prezente la Iwanowice, ca și printr-un fragment de vas importat din același grup Nyirseg (NE Ungariei).

În comunicarea sa — *I.e. più antiche testimonianze dell'addomesticamento del cavallo nel medio bacino danubiano* — Amalia Mozsolics arată că cele mai vechi resturi osteologice de cai domestici din Ungaria datează din eneolitic și provin din morminte și din gropi menajere (din așezări). În etapa următoare (Inceputul epocii vechi a bronzului — respectiv perioada de tranziție de la eneolitic la începutul tellurilor de zip Toszeg) — deci în perioada B1a — descoperirile de oase de cal se înmulțesc. Începând cu mijlocul mil. II î.e.n., calul a fost cu siguranță folosit pentru tracțiune și poate chiar pentru călărie. Cele mai vechi psalii sînt de corn și os, iar din secolul al XII-lea (deci din Ha A) apar și psaliile de bronz.

H.-J. Hundt — de la Römisch-Germanisches Zentralmuseum din Mainz — în cea mai amplă comunicare din volum, discută problema pusă de *Donauländische Einflüsse in der älteren Bronzezeit Oberitaliens*. Potrivit afirmațiilor și demonstrațiilor sale cunoașterea tehnologiei aramei pătrunde în Italia atît dinspre Europa Centrală (unde ajungea pe calea Dunării) cît și din regiunile orientale ale Mediteranei, iar începutul epocii de bronz în Italia, la sud de Alpi — inclusiv în zona lacurilor din nordul Italiei — nu se datorează influențelor mediteraneene, influența decisivă fiind exercitată de această dată de cultura epocii bronzului din regiunea Dunării superioare, începînd din faza Reineke A2 și pînă în faza B1. Dealtfel se știe că această idee a fost susținută încă de mult de numeroși cercetători, teza pătrunderii indoeuropenilor în Italia la începutul epocii bronzului fiind împărtășită de majoritatea specialiștilor.

Soții Nandor Kalicz și Rozas Schreiber Kalicz din Budapesta discutînd *Die Möglichkeit der Parallelisierung in der äneolithischen und frühbronzezeitlichen Chronologie zwischen Norditalien und Ungarn*, ajung la concluzia că se pot stabili asemenea corespondențe și între Italia și Ungaria, începînd cu mil. III î.e.n., și pînă în faza tîrzie a culturii Nagyvér din Ungaria.

Importanță și pentru problemele bronzului timpuriu din țara noastră este, după părerea noastră, comunicarea lui J. Machnik, directorul filialei din Cracovia a Institutului de istorie a culturii materiale din Varșovia, intitulată *Bemerkungen zu den Kulturbeziehungen in Mitteleuropa am Anfang der Bronzezeit*. Într-adevăr, după părerea autorului cultura Gîlna-Schneckenberg are strînsse legături cu culturile de la Dunărea mijlocie, avînd și trăsături comune cu grupul Mierzanowice-Kostan-Nitra, dar în special cu cercul cultural al Alpilor Orientali. Fără a putea discuta aici pe larg această problemă, amintim că aceste ultime legături au fost menționate în trecut de I. Nestor, dar toți cercetătorii

români care s-au ocupat în ultimii ani cu problemele culturii Gîlna-Schneckenberg și-au îndreptat privirea spre N-E și S, nemaiacondind atenție posibilelor legături cu vestul. Ar fi deci util ca unul dintre cercetătorii care a studiat sau studiază cultura Gîlna să ia în discuție în chip detaliat argumentele lui J. Machnik, care la prima vedere par întemeiate.

Colegul Vojislav Trbuhovic de la Institutul arheologic din Beograd a prezentat comunicarea *Die Beziehungen zwischen der Balkan- und Apenninhalbinsel während des Äneolithikums und Frühbronzezeit* în care — pe lîngă discutarea legăturilor dintre cele două peninsule — reia o teză destul de ciudată, prezentată și la Congresul din 1971 de la Beograd, afirmînd că ceramica pictată neolitică din Iugoslavia (Starčevo) și din Balcani s-ar fi dezvoltat inițial în aria grupului lingvistic semitic al Mediteranei orientale, de unde s-a răspîndit în sud-estul Europei. Pe de altă parte, ceramica liniară — în care el încorporează și cultura Vinča! — ar reprezenta stratul cel mai vechi al limbilor indoeuropene, înainte de despărțirea în grupele Centum și Satem. Ideea, deși nu este nouă, ar merita poate o discuție mai amplă existînd suficiente argumente pro și contra acestei ipoteze. Mai menționăm și faptul că autorul acceptă fără rezerve cunoscuta teză potrivit căreia cea mai veche fază a culturii Starčevo ar fi lipsită de pictură, ceea ce îl determină să atribuie această fază grupei culturilor „impresso”. În sfîrșit, el crede de asemenea că diferite elemente ale culturii Vinča s-ar afla înlni în „cultura Apeninică”, ajungînd chiar pînă în sudul Italiei.

Iozef Vladar de la Institutul arheologic din Nitra a tratat destul de pe larg problema *Mittelmeerische Einflüsse auf die Kulturentwicklung des nördlichen Karpatenbeckens in der älteren Bronzezeit* socotînd în chip justificat că unele dintre aceste influențe au jucat un rol determinant în formarea culturii epocii bronzului din Carpații nordici. După pătrunderea culturii Otomani din nord-vestul României în Slovacia orientală se ajunge la o pătrundere treptată a influențelor mediteraneene care „pun stăpînire” pe cultura materială și spirîtuală a populațiilor de aici în perioada de trecere de la Bronzul timpuriu la Bronzul mijlociu. Chiar așezările întărite cu ziduri de piatră ale acestei perioade sînt considerate de autor drept rezultate ale influențelor egeice. Pe baza unei analize stilistice a elementelor decorative etc., de proveniență străînă, el stabilește un paralelism al dezvoltării culturale (la sfîrșitul Bronzului timpuriu și începutul Bronzului mijlociu) din Moravia cu perioada „mormintelor-puț” din Egeea (1570—1500 î.e.n.).

Colegul Gabor Bandi de la Muzeul din Szombathely în comunicarea sa *Über den*

Ursprung und die historischen Beziehungen der Tonstempel vor der bronzezeitlichen Gruppen: Madaröve und Polada se oprește la concluzia că piesele de acest tip din zona culturii Madaröve și Polada B au fost realizate pe baza unor prototipuri mediteraneene. Datindu-le între secolele XV—XIII i.e.n. consideră că au fost folosite în timpul expansiunii comerțului miceniano-vest-anatolian în legătură cu importul de chihlimbar. Totodată însă el afirmă că piesele similare din cuprinsul culturii Grla Mare-Cirna ar trebui datate după 1300, așa încât socotește că zona acestei ultime culturi nu era situată pe traseul mai sus amintitei căi comerciale. Dar datarea culturii Grla Mare-Cirna, numai după 1300 i.e.n., adică aproape exclusiv în Ha A, este cu siguranță greșită, cultura respectivă datînd sigur înainte de pragul dintre secolele XIV—XIII i.e.n., așa încât concluziile sale trebuie privite cu toată rezerva.

Dintre cele trei comunicări prezentate de cercetătorii români nu vom rezuma aici concluziile aceleia privind *La cronologia dell'Eneolitico rumeno alla luce degli esami C 14* prezentată de Vladimir Dumitrescu, deoarece această comunicare a apărut încă de acum doi ani într-o versiune românească mai amplă (în *Apulum* XII, 1974, p. 23—40), fiind deci cunoscută.

Comunicarea colegului Dinu Marin *Le problème des tombes ocre dans la région orientale de la Roumanie*, tratează probleme legate de unele dintre culturile perioadei de tranziție și de început a epocii bronzului în România (amforele sferice, Cernavoda-Renie, Horodiștea-Foltești). Necropolele plane cu schelete întinse ar putea fi legate de cultura Cernavoda I, dar există și altele, mai noi, cu schelete chircite, corespunzînd fazei Cernavoda III. În ceea ce privește complexul Horodiștea-Foltești, sînt caracteristice mormintele plane de tip Vihvatîn-Visan și Brăilița. Purtătorii mormintelor cu oceru, străine de acest complex, au pătruns pe teritoriul românesc în mai multe etape. Prima este caracterizată de mormintele de tip „iamna” — datînd de la sfîrșitul evoluției complexului Horodiștea-Foltești, iar celelalte se situează spre începutul epocii bronzului.

În sfîrșit comunicarea *La civilisation Glna III à la lumière de nouvelles recherches* a lui Mircea Petrescu-Dimbovița — cu care dealtfel se încheie și volumul — tratează problema atît în funcție de săpăturile anterioare de la Glna, cît și de celelalte cercetări, săpături și studii privind această cultură. În legătură cu originea ei este împărțită părerea generală a cercetătorilor români, potrivit căreia s-a născut pe fond local, de tip Gumelnița, și cu elemente meridionale,

Cernavoda I, și în special orientale — Foltești II (Cernavoda II). Glna III s-ar fi format în Muntenia, de unde s-a răspîndit în sud-estul Transilvaniei (Schneckenberg A) și în sudul Moldovei (Foltești III). Comunicarea fiind redactată înainte de ultimele săpături ale autorului la Foltești, problema legăturilor cu ceea ce s-a numit Foltești II — cultură despre care se știe că autorul o socotește în ultimul timp a nu se mai sprijini pe nici o bază stratigrafică etc., care să o poată separa de Foltești I — va trebui evident reluată. De asemenea (în strînsă legătură cu ea) va fi necesară rediscutarea și a aceluia Foltești III.

Oricît de sumară a fost prezentarea noastră, este clar că volumul recenzat cuprinde multe comunicări de un real interes pentru preocupările cercetătorilor noștri.

Silvia Marinescu-Bîlcu

Peuce IV (1973—1975)

Publicația periodică a Muzeului „Delta Dunării” din orașul Tulcea a ajuns la cel deal IV-lea volum, care poartă subtitlul: *Studii și comunicări de istorie și arheologie*. După cum se observă chiar din *Sumar*-ul așezat la început (p. 3—4), volumul conține un număr de 17 studii ce se înscriu în subtitlul menționat. Lor li se adaugă o comunicare privind istoria literaturii române (nr. 16) și două prezentări de publicații străine (nr. 19 și 20). Primele 14 sînt însoțite și de cite un rezumat în limba franceză sau engleză (nr. 6).

Cuprinsul, orînduit cronologic, începe cu studiul *Silexul de tip „balcanic”* (p. 5—19), semnat de Eugen Comșa. Autorul prezintă așezările neolitice de pe teritoriul țării noastre, în care s-au descoperit unelte de silex „balcanic” (de culoare cafenie de diferite nuanțe), provenind din zăcăminte situate la sud de Dunăre, în Dobrogea, în zona platformei prebalcanice, estul și nordul R.P. Bulgaria. Pe teritoriul Dobrogei zăcămintele cu astfel de silex au fost identificate de-a lungul văii Carasu, la Cernavoda, Medgidia, Dorobanțu, Poarta Albă; apoi la Capul Midia, Topalu, Capidava; Greci, Horia, Cișla ș.a. localități. La nord de Dunăre autorul a găsit bulgări de silex „balcanic” în pietrișurile de la baza malurilor înalte de lângă fostele lacuri Greaca, Suhaia și la Radovanu, jud. Ilfov. Folosit încă din paleolitic, silexul „balcanic” a avut o utilizare din ce în ce mai mare în epoca neolitică, îndeosebi în zona de cîmpie din sudul Olteniei, Munteniei, Moldovei și în toată Dobrogea. O listă cu numele localităților